

Een frikkerige opmerking tot slot. Bij zijn annotatie verwijst Aalders met regelmaat naar een dossier Brandt-Pütz berustend in het archief van de AIVD. Het betreft hier echter het BNV-archief dat enkele jaren geleden is overgedragen aan het Nationaal Archief.

Dick Engelen

M. Polman, ed., *Anton van Duinkerken. Een veelomvattend mens* (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland. Derde reeks; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 2003, 185 blz., ISBN 90 70641 70 4).

Was Anton van Duinkerken katholiek? De vraag lijkt ongerijmd, maar in een van zijn gaafste gedichten, 'Voorbijgang', vraagt hij zelf: 'Is iemand wel één uur geweest/Wat hij altijd had willen zijn?' Voor zover Van Duinkerken nog bekendheid geniet, is dat als de man van de eenvoudige dichtregel 'Daarom, mijnheer, noem ik mij katholiek.' Maar waarom hij zich zo noemde is minder eenvoudig te zeggen, zoals veel inzake Van Duinkerken raadselachtiger is dan op het eerste gezicht lijkt.

De bundel *Anton van Duinkerken. Een veelomvattend mens* is verschenen ter herdenking van de honderdste geboortedag van Van Duinkerken (1903-1968) en bevat acht opstellen over Duinkerkeniaanse onderwerpen als Brabant, de Vlaamse literatuur, levenskunst en heiligheid. Voorts wordt hij getekend als bloemlezer, literair journalist en geleerde. De psycholoog Karel Soudijn opent de bundel met een artikel over de melancholie bij de hartelijke en broederlijke Van Duinkerken en zet daarmee de lezer op het spoor van de raadselachtigheid en de complexiteit. Wat betekende de nadrukkelijke katholieke belijdenis voor een mens met een contrastrijk gevoelsleven als Soudijn schetst? Hij wilde 'als slaaf van een erf'lijk verlangen' (29) missionaris worden, Brabant heiligen en Holland kerstenen, het katholicisme tot spil maken in de literaire interactie tussen Nederland en Vlaanderen, en dat alles niet als een kwezel, maar als een standvastig en dapper mens met een goed gevormd karakter. Dit kloeke voornemen waait ons inderdaad tegen uit zijn gedicht 'Daarom, mijnheer, noem ik mij katholiek' en kenmerkt heel zijn optreden in vooroorlogs literair Nederland. Als 'Bolle Ton van Brabant' (Du Perron), plomp, fors, maar na elke polemiek hopen een glas met zijn tegenstander te drinken, werd hij een onvermijdelijk letterkundig fenomeen.

Maar vanaf het openingsartikel zweeft door de bundel de vraag: wat steekt er achter deze 'annexatiestrategie' (136)? Charles van Leeuwen suggereert in zijn artikel over Van Duinkerken als geleerde dat hem een beveiligings- en bewaringsdrift beheerste, als reactie op de dreigende ondermijning van de humaniteit, c. q. het katholicisme. Van Duinkerken-specialist Mariëlle Polman wijst op de innerlijke spanning in diens katholieke geloof. Zijn missionaire ijver wekt de indruk dat hij met zijn religie de cultuur wil verlossen van haar crisis ('herstel van de katholieke literatuur zal vanzelf leiden tot een verhevigd godsdienstig elan en tot vernieuwing op maatschappelijke terreinen', vat Arno Kuipers dit streven samen (121)), maar zij beschrijft hoe zijn eigen geloof evenzeer onderdeel uitmaakt van die crisis. Met name de oorlog en zijn teleurstelling over de aanhoudende en bewuste schending van de menselijke waardigheid tasten zijn optimisme aan. Hij bleef wel geloven in de eeuwigheidshonger als kenmerk van het menselijke, maar het was geknakte hoop. Polman werkt alleen het aspect van de hoop, vervat in zijn levenskunst, in haar artikel verder uit, waardoor de wond — evenals dat in de grote biografie van Michel van der Plas uit 2000 het geval was — een ondertoon blijft, vervlochten met de melancholie die Soudijn reeds aanduidde. In elk geval lijkt Van Duinkerken annexatiedrift naast uiting van verwachting ook verhulling van wanhoop.

In zijn werk als literair criticus leek hij deze complexiteit in de relatie van geloof en cultuur uit de weg te gaan. In *De Tijd* liet hij voor de eigen achterban veelal de morele zijde van de letterkunde zwaarder wegen en in de literaire bladen vroeg hij onder vakbroeders meer aandacht voor de esthetische kant van de schone letteren. Maar in elke kritiek brak toch de vraag naar het beginsel van de auteur door en heerste de katholiciteit — in literaire sferen vertaald als menselijkheid — in de beoordeling over de schoonheid. In het licht van zijn geknakte hoop dringt zich ook hier de vraag op naar de bereikbaarheid van zijn ideaal, zeker als hij het geloof typeert als ‘bovenzinnelijk heimwee’ (107) of, zoals in zijn gedicht ‘Herkenningsteken’, als ‘verborgen pijn’ (11).

Polman en Sanders suggereren in hun bijdrage een veralgemenisering van Van Duinkerken problematiek door er op te wijzen dat het accent in de letterkunde van de jaren dertig op levensbeschouwing lag. Van Duinkerken floreerde in dit klimaat en noemde iedere auteur die hij waardeerde en die genoemd heimwee in zijn werk aan de dag legde katholiek, zonder uit te leggen wat dat precies was. Sanders beschrijft in een andere bijdrage hoe Van Duinkerken in zijn bloemlezing tot ergernis van menig Van de Woestijne en Hoornik binnen een ‘alles overspannend katholiciteitsbegrip’ (141, Ter Braak) wist te vangen. Katholiek, schrijft Van Leeuwen, was kennelijk iedereen ‘die niet uitdrukkelijk tot het protestantse kamp behoorde’ (154). Hier treedt de verhulling van de eigen wanhoop als keerzijde van de annexatiedrift misschien het duidelijkst aan het licht. De protestantse letterkundigen waren bescheidener in het interbellum. Misschien ook wel realistischer; in elk geval bestaat er nog een protestantse literaire infrastructuur, terwijl het katholieke culturele gebouw van Van Duinkerken & Co in de jaren vijftig en zestig is ingestort. De in deze bundel getoonde complexiteit in Van Duinkerken cultuurstreven prikkelt tot verdere studie, niet zozeer van het verval, als wel van de motieven, verborgen spanningen en infrastructuur van dit cultureel katholicisme, waarvoor Van Duinkerken en anderen zich in het interbellum zo breed maakten.

George Harinck

I. Kuypers, *In de schaduw van de Grote Oorlog. De Nederlandse arbeidersbeweging en de overheid, 1914-1920* (Dissertatie (bewerkt) Utrecht 1996, IISG Studies + essays XXXIII; Amsterdam: Aksant, 2002, 304 blz., ISBN 90 5260 034 1).

Dit boek is een verkorte en herziene versie van een veel uitgebreider proefschrift dat in 1996 aan de Universiteit Utrecht verdedigd is. Naar de zeer uitgebreide literatuurlijst te oordelen zijn latere publicaties niet meer verwerkt. Zo draagt dit boek bij tot de groeiende aandacht voor de Eerste Wereldoorlog zonder in discussie te treden met de nu bestaande literatuur. Kuypers plaatst zijn betoog in twee langetermijnontwikkelingen, die aan het eind van de negentiende eeuw begonnen: de opkomst van de verzorgingsstaat en de verzuiling. Beide werden in zijn visie veroorzaakt door de socialistische beweging en de uitbreiding van het kiesrecht, twee factoren die in de Eerste Wereldoorlog nog volop aanwezig zijn. Het betoog wordt zo tamelijk ingewikkeld, want het gaat Kuypers uiteindelijk om de interactie tussen de overheid en de politieke partijen enerzijds en de vakbeweging anderzijds. Tussen politieke partijen en vakbeweging bestaan dwarsverbanden, tussen vakbeweging en overheid ontstaan tijdens de oorlog dwarsverbanden. Hij wil aantonen dat de overheid tijdens de oorlog de vakbeweging met succes in het bestaande bestel inlijfde en tevens het definitieve fundament legde voor de latere verzorgingsstaat. Zoals in het prachtige programma ‘Herenleed’ bij tijd en wijle Johnny van Doorn door het beeld scheerde, zo duiken in dit verhaal soms de werkgevers op.